

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

K

109

019460122

COBISS •

KOROŠKI SLOVENC V ZGODOVINI

Dr. BOGO GRAFENAUER

L J U B L J A N A 1945

*KOROŠKI
SLOVENC
V ZGODOVINI*

Dr. BOGO GRAFENAUER

LJUBLJANA 1945

109

Z A L O Ž I L
ZNANSTVENI INSTITUT
PRI PREDSEDSTVU SNOS

NATISNILA TISKARNA »SLOVENSKEGA POROČEVALCA« V LJUBLJANI

Koroški Slovenci v zgodovini

Svobodna Karantanija

Vse zgornje Podravje (Koroška in Lienški okraj) je bilo od leta 15. pred Kr. sestavni del rimske države in je živelo v vseh oblikah rimske provincialne kulture. Germani so sicer v tem času pri svojih napadih na Rim ubirali večkrat pot skozi Gornje Podravje (Kimbri, Markomani) in enako tudi pozneje v času preseljevanja narodov (Goti), a zaradi kratkotrajnega bivanja in svoje maloštevilnosti v deželi niso pustili močnejših sledov. »Pred prihodom Nemcev v zgodovini koroške kolonizacije Germani skoraj ne pridejo v poštev... Vloga, ki se jim rada pripisuje, je močno pretirana ali pa celo nemogoča« (M. Kos). Ves dokaz, da so Germani že pred Slovenci poselili Koroško, se omejuje le na napačne razlage krajevnih imen in na dve, tri germanske zaponke v poznoantičnih najdiščih, ki izvirajo od germanskih najemnikov v rimski vojski in od majhnih gotskih postojank v času vzhodnogotske države (493—548).

Po pričevanju vseh pisanih poročil in krajevnih imen pa so Slovenci v drugi polovici 6. stoletja v Noriku zamenjali neposredno stare Romane. Šele v letih 580.—590. so propadle stare škofije, krajevna imena, ki so jih Slovenci prevzeli od staroselcev, so le pred-

rimska ali rimska, germanskega ni med njimi niti enega, v nekaterih pa imamo celo neposreden dokaz, da so naleteli Slovenci na Koroškem še na staro romansko prebivalstvo, dasi je bilo po burnih dogodkih v času preseljevanja narodov že prilično razredčeno. Do konca 6. stol. so naselili Slovenci že vso Koroško. V deželo so prišli pod vodstvom in v zavezništvu z mongolskimi Obri. Karantanija je bila v tem času osrednja slovenska pokrajina. Pod obrsko vrhovno oblastjo je bila le do nastopa kralja Sama (623—659), ki je združil v svoji državi del Slovanov ob Labi, Čehe in alpske Slované. Tudi po razpadu Samove države je kot edina slovenska pokrajina ohranila svojo samostojnost. Sredi med Bavarci, Langobardi in Obri so Slovenci v karantanski trdnjavi branili svojo svobodo. Pri Krnskem gradu na Gosposvetskem polju nad Celovcem, ~~k~~jer je bilo središče njihove države, so slovenski svobodnjaki izbirali in umeščali svojega kneza. Okrog leta 730. so karantanski Slovenci osvobodili izpod Langobardov tudi dolino Ziljice, ki je bila kot »slovenski okraj« od 620 do 730 del langobardske države.

V letu 744. ali 745. pa je zaradi obrske nevarnosti Karantanija izgubila svojo samostojnost. Po določbah zavezniške pogodbe so ji morali Bavarci ob tej priliki priskočiti na pomoč, a frankovski vladarji, ki so l. 743. pridružili Bavarsko k svoji državi, so zahtevali, da se mora pridružiti k tej tudi dotlej svobodna Karantanija. Tako je prišla sredi 8. stoletja Koroška v območje nemške države in seveda tudi nemške kolonizacije. Pridružena pa ji je bila kot samostojna pokrajina: o njenih vladarjih je poleg frankovskih kraljev še vedno

odločala večja karantanskih kosezov. Še skoraj sto let, do l. 820., je ostala tudi v novem državnem okviru popolnoma slovenska pokrajina, ki so ji vladali slovenski knezi. Nemci se v deželi v tem času še niso naseljevali; prva darovnica nemškega plemiča, ki dokazuje nemško zemljiško posest, izvira iz leta 822.

Doba fevdalnega reda

Šele upor južnoslovanskih plemen pod vodstvom Ljudevita Posavskega (819—822), ki so se ga udeležili tudi karantanski Slovenci, je ta položaj spremenil. V letu 820. je bil upor v Karantaniji zlomljen. Posledice tega brezuspešnega upora so presekale organski razvoj slovenskega naroda v njegovi osrednji pokrajini: slovenske kneze so zamenjali frankovski kralji kot lastniki vsega neposeljenega zemljišča in posesti vseh upornikov in frankovski grofje kot upravitelji pokrajine. Po tej poti je prišla v deželo plast nemških zemljiških posestnikov, ki so odslej gospodarili slovenskim podložnikom. Razvoj domačega plemstva je bil odslej nemogoč. Tako je povzročil ta upor usodno socialno okrnjenost slovenskega naroda, ki seveda ni mogla ostati brez posledic v celotnem narodnem življenju.

Frankovski kralji in pozneje nemški vladarji so podeljevali obsežne dele svoje kronske posesti nemškim cerkvenim in svetnim velikašem. Ti pa so v okviru notranje kolonizacije začeli dovajati v deželo nemške koloniste. Tako je socialna katastrofa povzročila tudi narodno. Množile so se nemške naselbine v širokem območju Celovške kotline, na istem ozemlju, ki so ga najgosteje poselili tudi Slovenci. Tak značaj

je ohranila nemška kolonizacija vse do konca 12. stoletja. Značilno pa je, da se v tem času še ni premikala nemško - slovenska narodnostna meja. Slovensko narodnostno ozemlje je sicer postajalo mešano, poleg slovenskih krajev so nastajali nemški. Toda mejno ozemlje je bilo še trdno in najmanj mešano s tujim elementom. Gorata gornja Koroška za nemške koloniste še ni bila vabljiv cilj, tudi tam so bile široke ljudske množice v tem času še vedno pretežno slovenske.

Karantanija je tujcu še vedno veljala za slovensko deželo. »Karantanec« je bilo samo drugo ime za Slovenca. V tem se strinjajo arabski, nemški, slovanski in tudi angleški srednjeveški avtorji. Angleški frančiškan Bartholomaeus Anglicus je še sredi 13. stoletja v svoji enciklopediji našteval Karantance med Slovani, Koroška pa je po njegovih besedah obenem z drugimi južnoslovanskimi pokrajinami sestavljala tako imenovano »večjo Slavijo«.

Pa ne le to. Kljub deloma mešanemu prebivalstvu in kljub temu, da je bil v družabnem pogledu slovenski narod brez plemstva in brez višje duhovščine, omejen le na nižje sloje, je vendar Koroška tudi v tem času predstavljala v nemški državi še vedno nekako slovensko plemensko vojvodino. Slovenski svobodnjaki so na svoji večji tudi še v tem času odobrili cesarjev odlok o novem koroškem vojvodu in tega v edinstvenem obredu ustoličili pri Krnskem gradu. Ves obred se je vršil v slovenskem jeziku, ljudstvo pa ga je spremljalo s petjem slovenskih pesmi. Tudi sicer je imela slovenščina še vedno uvaževano mesto v deželi, celo pri tujerodnem plemstvu. Na Koroškem je nastal okrog leta 1000. tudi najsta-

rejši ohranjeni zapis slovenskega jezika, frisiški spomeniki.

Narodnostno stanje, kakor se je razvilo z nemško kolonizacijo do kraja 12. stoletja seveda ni moglo obstati. Ena ali druga stran je morala prevladati v posameznih delih dežele. Res se je v zadnjih treh stoletjih srednjega veka spremenil proces germanizacije in se je narodnostna podoba dežele vedno bolj poenostavljala. Ker je v rodovitni Celovski kotlini zmanjkalo prostora, so se tuji kolonisti začeli naseljevati v severnih in severozahodnih hribovitih predelih, na prostoru, ki so si ga na novo izkrčili v gozdu. Tako nastale nove naselbine so obdale izpostavljena slovenska naselja v dolinah. Ta so se začela, odrezana od slovenskega zaledja, dušiti v tujerodni okolici. Tako se je začela slovensko-nemška narodna meja umikati proti jugu. Slovenski narodni otoki na vzhodnem Tirolskem in zgornjem Koroškem so se začeli vedno bolj krčiti, dokler v 14. in 15. stoletju niso popolnoma izginili.

Slovenci pa v tem času niso želi le neuspehov. Naš največji uspeh v poznem srednjem veku je bil nedvomno, da smo narodnostno očistili in utrdili slovensko ozemlje na Spodnjem Koroškem. Zlasti pomembno je, da so Slovenci v tem času narodnostno očistili vso Celovško kotlino, kjer je bila v 12. stoletju nemška naselitev sorazmerno najgostejša in slovenski živelj potemtakem najbolj ogrožen. Kljub temu pa je ta predel po tihem narodnem boju v obliki asimilacije ob koncu 15. stoletja ostal neokrnjen v podložniških, slovenskih rokah.

Pač pa je treba omeniti, da se je z mesti v visokem in poznem srednjem veku vlegla preko slovenskega

kmečkega prebivalstva nova tuja, priseljena višja socialna plast, meščanstvo, medtem ko so bili trgi v južnem delu dežele po prebivalstvu večinoma slovenski. Prav mesta, ki so s socialnim pritiskom potujčevala vsakega Slovence, ki je prišel vanje, pa so dajala nemški kmečki naselitvi močno oporo: Beljak je zaprl Slovencem vstop v zgornjo Dravsko dolino, deželno glavno mesto Št. Vid od Glini pa prehod iz Celovške kotline na sever. Tako so predstavljala mesta na Koroškem oviro za ohranitev in obnovo slovenskega življa v severnem in zahodnem delu dežele. Slovenci so sicer z mirnim pridobivanjem očistili vso Celovško kotlino in že celo prehajali preko njenih meja, a mimo Št. Vida niso mogli. Tako je bil srednjeveški narodnostni razvoj na Koroškem v vsem izraz slovenskega socialnega položaja: to, da so Nemci v 9. stoletju nasilno postavili slovenskemu kmetu nemške zemljiške gospode, je povzročilo veliki narodni umik, socialni položaj pa je oviral tudi narodno obrambo.

Ob koncu srednjega veka se je položaj že toliko izčistil, da sta bila v deželi že dva v narodnostnem pogledu enotna dela: slovenski in nemški. Delila ju je slovensko-nemška narodna meja, ki pušča na slovenski strani vso spodnjo, široko Ziljsko dolino, gre neposredno do Beljaškega mesta, sega do Osojskega jezera, zajema vso Celovško kotlino do hribov, ki jo zapirajo na severu, ves sedanji velikovski okraj razen Pustrice, Podjuno in Mežiško dolino. Pa tudi onstran te meje so prebivali še Slovenci ob Dravi nad Beljakom, ob zgornji Glini, na Krappfeldu in v Laboški dolini. Srce Koroške je v tem razvoju, ki je dobil svojo dokončno obliko okrog leta 1500., ostalo slovensko. Osrednji položaj Slovencev v deželi potrjuje

še prav ob koncu srednjega veka Bavarec, koroški župnik Unrest, ki pravi, da je bila Koroška takrat »prava slovenska dežela«.

Od konca srednjega veka do srede 19. stoletja je bila slovensko-nemška narodna meja na Koroškem trdna, jasna in stalna. Nespremenjen je ostal tudi socialni položaj: slovenske podložnike so stiskali nemški plemiči, ki so se jim kmetje brez uspeha upirali, med duhovniki so bili Slovenci — vsaj po jeziku — le med kaplani in župniki, v mestih je bila slovenska le delavska plast. Kljub temu pa so se koroški Slovenci v tem času aktivno udeleževali vsega slovenskega narodnega življenja. Slovenski koroški kmetje so se borili proti gospodom obenem z vsemi drugimi slovenskimi kmeti v štirimesečnem »slovenskem« kmečkem uporu l. 1515., medtem ko »nemška« kmečka vojska l. 1525. pri njih ni odmevala. Koroški Slovenci so sodelovali pri rojstvu prvih slovenskih knjig v času protestantizma, preprosti kmetje so jih hranili skozi dolga stoletja protireformacijskega pritiska do konca 18. stoletja in jih celo prepisovali. Odkar se je sredi 18. stoletja poživilo slovensko kulturno življenje, so Korošci tako živo sodelovali, da so v začetku 19. stoletja prekósili vse druge slovenske obmejne pokrajine. Mnogi avtorji kažejo živo narodno zavest, ne le šolani, marveč tudi preprosti kmečki bukovniki, ki so za koroško ljudsko življenje v tem času posebno značilen pojav.

Doba nasilne germanizacije

Iz prve polovice 19. stoletja se je ohranila vrsta virov, ki pričajo o poteku slovensko-nemške narodne meje na Koroškem. Najvažnejši od teh je nedvomno

na novo odkriti Kozlerjev prepis Czoernigove narodnostne statistike (1846) po posameznih krajih, opremljen z Einspielerjevimi opombami. S kritično uporabo — Czoernigova statistika označuje namreč kot mešane in nemške mnogo še v letu 1880. popolnoma slovenskih krajev — je mogoče ugotoviti ne le narodnostno mejo med Nemci in Slovenci v tem času, marveč tudi resnično številčno razmerje obojih v okviru te meje. Slovensko-nemška narodna meja je zajemala Ziljsko dolino do Šmohorja na zahodu ter Ziljskih Alp in Dobrača na severu. Po Dobraču je vodila naravnost na vzhod neposredno do Beljaka, od tod se je nekaj kilometrov držala Drave, pa se je že pri St. Ulrichu odtrgala od nje in vodila naravnost proti severu na Osojske Ture. Po njih je tekla dalje proti vzhodu do Golinja. V vsem svojem poteku je bila narodna meja na tej črti naslonjena na dosti dobro naravno zaporo, ki je v zvezi s cerkvenimi in svetnimi upravnimi mejami predstavljala močno ločnico med obema narodoma. Edino odprto mesto ob vsej nemško-slovenski narodni meji na zgornjem Koroškem je bilo pri Beljaku. Zato je tudi ob vsej tej meji neposredno mejilo čisto slovensko ozemlje na čisto nemško ozemlje.

Od Golinja na vzhod je tekla meja pretežno slovenskega ozemlja nad delno ponemčenim Možbergom na Šenturško goro, od tod pa na Šentlensko goro, meja čisto slovenskega ozemlja pa od Majhne gorice na Gospo Sveto, od tod pa sta se ob cesti na Št. Vid združili obe črti. Od Šentlenske gore na vzhod se je slovensko-nemška narodna meja spet naslonila na tako močne pregrade, da se je izoblikovala popolnoma jasno. Nad Schmieddorfom je prečkala Krško dolino

in zajela nekaj krajev zahodno od Djekš, nato pa se je nad Djekšami, Knežo in Krčanjami vzpela na Svinjo planino. Vzhodno od Grebinja je prešla na še slovenski Led ob Dravi. Tej je sledila do Labuda, tu pa se je obrnila proti severovzhodu na štajersko deželno mejo.

Vse ozemlje južno od te meje je bilo strnjeno slovensko. Poljedelski nemški otoki so bili le v Kanalski dolini, narodno mešan pa le severni pas zemlje med Možbergom in Šentlensko goro. Najmočnejša nemška meščanska naselbina je bil seveda Celovec (5540 Nemcev), ki pa je imel slovensko večino (označen je kot wind.-deutsch-krain.). Poleg tega je treba omeniti še nemški delež prebivalstva v mestih in trgih Pliberk, Velikovec, Dravograd, Guštanj, Grebinj, Dobrla ves in Železna Kapla. Slovenski značaj vsega tega ozemlja pa je nedvomen, v okviru slovensko-nemške narodne meje je prebivalo na Koroškem leta 1846. 118.171 Slovencev in le okrog 14.000 Nemcev! V vsej deželi pa je bilo Slovencev okrog 120.000 (37.6%), Nemcev pa okrog 198.000 (62.4%)! Do srede prejšnjega stoletja je bila torej vsa južna Koroška popolnoma slovenska. Tudi delno nemška mesta pri tem niso prav nič spremenila. Koroški Slovenci so živeli prav do danes tesno združeni z ostalim slovenskim narodom. V teku zadnjih 100 let so zajela Slovence tri taka gibanja, ki so zajela ves narod: prekratno razpoloženje leta 1848., ki je postavilo zahtevo po združitvi vseh Slovencev v upravno enoto, Zedinjeno Slovenijo, »taborsko gibanje« ob koncu šestdesetih in začetku sedemdesetih let 19. stoletja, ki je to zahtevo razživel med slovenskim preprostim ljud-

stvom, in gibanje, ki je zahtevalo ustanovitev Jugoslavije, sproženo ob majski deklaraciji (1917) med prvo svetovno vojsko. Vsa ta tri gibanja so posegla tudi na Koroško in so jih Korošci sami celo pomagali sprožiti.

Tako je bil prvi Slovenec, ki je leta 1848. zahteval za Slovence jezikovno enakopravnost in združitev Slovencev v upravno enoto — Slovenijo — Korošec Matija Majar. Zveza z ostalimi južnimi Slovenci je imela v tem času celo svoje najbolj vnete zagovornike prav med koroškimi Slovenci (Majar, Andrej Einspieler, Janežič). Seveda tudi ostali Slovenci na Korošce niso pozabili: načrt Zedinjene Slovenije, ki se je v tem letu prvič pojavil, je obsegal tudi slovenski del Koroške. Nemci pa so preprečili to predlagano razdelitev Koroške po narodni meji in dosegli s pomočjo dunajske vlade, da se je 1849 Koroška dokončno upravno ločila od Kranjske, s katero je bila takrat združena.

Tudi v bodoče koroški Slovenci niso več pozabili na program Zedinjene Slovenije. Prav njihova voditelja Andrej Einspieler in Matija Majar sta bila najvztrajnejša borca za združitev vseh Slovencev v upravno enoto. Zahteva po Zedinjeni Sloveniji je bila tudi osrednja misel, ki so jo razširjali med Slovenci tabori, slovenska politična zborovanja na prostem okrog leta 1870. Tudi pri teh so koroški Slovenci sodelovali. Na Koroškem so se vršili ob veliki udeležbi trije tabori (1870 Bistrica pri Pliberku, Žoprače, 1871 Buhlje).

Med svetovno vojsko so se koroški Slovenci kljub strahotnemu pritisku nemškega imperializma, zaradi katerega je bilo zaprtih poleg političnih voditeljev tudi mnogo preprostih kmetov, pridružili novemu vseslo-

venskemu gibanju za zedinjenje Slovencev v okviru nove jugoslovanske države, ki bi jih rešila nemškega nasilja. To dokazuje že 19.000 podpisov, ki so jih kljub vsem oviram in nemškemu zaviranju nabrali za tozadevno majsko deklaracijo, pa tudi to, da je v predelih južno od Drave ob plebiscitu ne glede na vse italijanske intrige vendarle zmagala Jugoslavija.

O narodni zavesti koroških Slovencev prav v zadnjem času pred izbruhom sedanje vojne pa nam pričajo pogumne izjave predsednika Prosvetne zveze koroških Slovencev, dr. Tišlerja, že v času hitlerjevskega pritiska: »Vse naše kulturno, politično in gospodarsko delo velja ohranitvi slovenskih kulturnih vrednot.« »Za vse ozemlje, koder je slovenščina še danes občevalni jezik v družinah in sosesčinah, prijavljamo svoje zgodovinsko in kulturno pravo: to ozemlje je — izvzemši nemške otoke — slovensko ozemlje.«

Vsa ta politična gibanja predstavljajo obenem s praktičnim političnim vsakdanjim bojem za jezikovne pravice v šoli in v uradih ter proti zatiranju s pomočjo gospodarskih sredstev en sam stoleten boj za demokratične pravice, ki so jih postavili kot svoj smoter zavezniški narodi že v svojem prvem boju proti nemškemu imperializmu (1914—1918). Samo uveljavljanje demokratičnih svoboščin in narodnostnih pravic bi moglo rešiti koroške Slovence nemškega nasilja in jim zagotoviti narodnostni obstanek.

Medtem ko so koroški Slovenci v političnem življenju vendarle samo majhen vzporeden tok življenja pri vsem slovenskem narodu, so v kulturnem življenju z njimi ne le ozko povezani, marveč so v več pogledih

hodili celo pred njimi in vodili ves narod. Leta 1848. so koroški Slovenci stopili na čelo slovenske kulturne organizacije in kulturnega dela. Ljubljana je bila usmerjena predvsem praktično. Takrat je stopil na čelo slovenskega literarnega dela Korošec Andrej Janežič (1828—1869), učitelj slovenščine na celovski gimnaziji, kot urednik listov Slovenska Bčela (1848 do 1853), Glasnik slovenskega slovstva (1854) in Slovenski glasnik (1858—1868), ki so vsi izhajali v Celovcu. V zadnjem je zmagovito dobojeval boj za kritiko, zbral je okrog sebe najboljše slovenske pesnike in pisatelje tega časa in priobčil v svojem listu prve slovenske novele in povesti trajne vrednosti. Tudi slovenska poučna proza je v tem listu prvič dosegla umetniško višino. V tem času je izhajal v Celovcu pod uredništvom Andreja Einspielerja tudi takrat najboljši slovenski politični časnik, Slovenec (1865—1867), čigar osrednja ideja je bil boj za Zedinjeno Slovenijo.

V poljudnem književnem delu pa je bil Celovec središče prav do konca habsburške monarhije (1918). V njem je 1852 nastala Družba sv. Mohorja, ki je bila doslej poglobitna oskrbovalka preprostega ljudstva s poljudnimi knjigami. Leta 1918. je združevala 90.512 članov, ki jim je razposlala 543.072 knjig; vsak dvajseti Slovenec, če štejemo vse po svetu razkropljene, nekaj manj kot vsak šestnajsti Slovenec, če štejemo samo tiste v domovini, je bil njen član. V njeni založbi je izšlo v Celovcu do leta 1918. vsega skupaj okrog 19 milijonov slovenskih knjig. Tako je bila Mohorjeva družba ena od osrednjih in najmočnejših slovenskih narodnih vezi. In vse to delo se je do leta 1918. vršilo na Koroškem, in kar je še važnejše, tudi

njegovo vodstvo je bilo vse do leta 1918. skoraj izključno v koroških rokah. Z vsem tem so koroški Slovenci kazali, da vedo, da so res Slovenci in da ni na Koroškem posebnega »windischarskega« naroda, o katerem so govorili nemški imperialisti.

Kljub temu pa se je narodnostni položaj na Koroškem v teku zadnjih sto let precej močno spremenil. Najznačilnejša poteza v življenju koroških Slovencev je v tem času sorazmerno močna germanizacija slovenskega življa, ki je povzročila relativno in absolutno manjšanje števila koroških Slovencev. Ta razvojna smer je bila tako močna, da ni posrkala le vsega slovenskega prirodnega prirastka, ki je bil pri koroških Slovencih močnejši kakor pri koroških Nemcih, temveč je segla tudi preko njega.

Uradna ljudska štetja, po katerih naj bi število koroških Slovencev padlo od leta 1880. do 1934. od 102.252 (29.7 %) na 26.706 (6.58 %), so sicer čisto navadna politična potvorba, katere namen je, da vsaj na papirju izbriše slovensko narodno manjšino na Koroškem in tako iztrga Slovincem iz rok potrebna dokazilna sredstva za razne narodne zahteve. Zlasti velja to za obe zadnji štetji in njuno hitro manjšanje števila Slovencev (1910: 66.602 — 18.4 %, 1923: 37.292 — 10.05 %, 1934: 26.796 — 6.58 %). Proces, kakršnega kažeta, bi bil razumljiv le pri nenadnem izumiranju ali pa pri velikem izseljevanju. Na Koroškem pa v tem času ni bilo niti prvega niti drugega. Po zatiranjeju poznavalcev položaja se ta v resnici od l. 1910. naprej ni bistveno izpremenil. Tako so sodili tudi nemški socialisti (Arbeiterwille, Graz 5. 4. 1925): »Trditev, da je na Koroškem le 37.000 Slovencev, je popo-

len nesmisel... Ljudsko štetje iz l. 1923. se o narodni pripadnosti nikakor ne more vzeti za merilo, kajti lažniva agitacija — včasih tudi nasilje nemških nacionalcev je dosegla, da so se prišteli k nemškemu občevalnemu jeziku Slovenci, ki ne znajo niti tekoče v nemščini govoriti. Na Koroškem prebiva danes še okrog 80.000 Slovencev.« Celo uradna avstrijska statistična komisija je morala priznati, da statistične napovedi ne morejo služiti kot popolnoma zanesljiva podlaga za določitev narodnostnega stanja. Vso problematično vrednost uradnega gradiva nam na en mah pokažejo razlike med številom Slovencev po uradni statistiki, po cerkvenih jezikovnih opredelitvah posameznih župnij in po privatnih ljudskih štetjih:

	Uradna statistika	Personalstand	Priv. statistika
1849		121.745	
1861		116.459	
1870		119.118	
1880	102.252	119.440	
1900	90.495		119.800
1910	82.212	126.000	134.920

Ozemlje, ki je pripadlo republiki Avstriji:

1910	66.602	110.000	117.000
1923	37.292	86.000	ok. 90.000
1934	26.796		ok. 90.000

Ob zadnjem ljudskem štetju je Avstrija izrecno zavrgla vsako objektivno podlago narodnostne statistike in omogočila, da se prišteva med Nemce tudi Slovenec, ki nemščine niti ne zna, niti v njej navadno ne govori: »Jezikovna pripadnost se določa... z jezikom, v čigar kulturni krog se prišteva vprašani. Jezikovna

pripadnost se določa torej izključno po občutku vprašanega, nikakor pa po kakršnih koli objektivnih znakih pokolenja, materinskem jeziku, večji ali manjši spretnosti v uporabi enega jezika, običajnem občevalnem jeziku, izobrazbi in podobnem. Izrecno je bilo tudi ukazano, da se sme označiti le ena jezikovna pripadnost, kar položaju na Koroškem še posebej nasprotuje. Uvod v vsako ljudsko štetje je bila velika propagandna akcija za napoved nemškega občevalnega jezika, zvezana z močnim gospodarskim pritiskom na vse zavedne Slovence.

Razlika med podatki uradnega štetja in ysemi ostalimi podatki pa ni edini vzrok, zaradi katerega moramo zavreči uradne statistične podatke kot politično ponaredbo. Naraščanje števila Nemcev in podatki o številu Slovencev kažejo dve svojevrstni značilnosti: Nemško naraščanje se ne izraža v postopnem napredovanju ob narodni meji, ampak je izraz popolnoma nenaravnih, umetnih in le na papirju obstoječih statističnih skokov v najrazličnejših občinah, ki bi zahtevali, da se je v enem desetletju izmenjalo do polovice prebivalstva v posameznih krajih. Druga taka značilnost pa je, da so Slovenci v statističnih podatkih izginjali in se spet prikazovali, kar je razložljivo le z različnim pritiskom, ki se je izvajal ob štetjih na prebivalstvo in z različno pravičnim števničnim komisarjem. Samo nekaj dokazov:

Skoki v statistiki:

	1890	1900	1910	1923	1934
	Nem. Slov.	Nem. Slov.	Nem. Slov.	Nem. Slov.	Nem. Slov.
Grabštanj		343 1660	922 918	1733 107	
Bistrica v Rožu	61 1682	162 1573	715 893	555 1078	1330 431
Marija na Zilji	59 1316	140 1346	908 677	955 599	1528 184

V 13 letih naj bi se zmanjšal slovenski delež v sledečih krajih takole:

	1910	1923
Sv. Štefan na Zilji . .	92.5 %	12.3 %
Semerče	49.4 %	3.3 %
Bistrica ob Zilji . . .	83.9 %	8.1 %

Tudi podatki o slovenskih šolarjih kažejo neverodostojnost ljudskih štetij:

1910:	Šola		Štetje	
	Nemci	Slovenci	Nemci	Slovenci
Borovlje	31.0 %	69.0 %	91.4 %	8.6 %
Bajtiše	5.6 %	94.4 %	78.1 %	21.9 %
Grabštanj . . .	10.6 %	89.4 %	50.1 %	49.9 %
Bistrica v Rožu	16.2 %	82.8 %	44.4 %	55.6 %

1923:

Blače	3 %	97 %	76 %	24 %
Rožek	13 %	87 %	71 %	29 %
Št. Jakob v Rožu .	3 %	97 %	95 %	5 %
Škofiče	13 %	87 %	46 %	54 %
Hodiše	9 %	91 %	58 %	42 %

Že teh nekaj primerov popolnoma zadostuje. Uradni statistični podatki o Slovencih na Koroškem so politična potvorba. Privatna slovenska ljudska štetja, ki so izvršena na objektivni podlagi materinskega jezika in domačega, družinskega govora, potrjujejo tudi razni stranski viri (Personalstand, citirana socialistična izjava, izjava koroškega deželnega glavarja iz l. 1922.; okrog 65.000 Slovencev itd.). Ker ni na razpolago drugih zanesljivejših podatkov, jih je torej treba vzeti prva v poštev pri kakršnih koli preračunavanjih o narodnostnem položaju.

ju na Koroškem. Po najzanesljivejšem viru je torej živelo na Koroškem l. 1934. okrog 90.000 Slovencev, dasi so jih uradno našteli le blizu 27.000. Najboljši dokaz, kako je bila ta statistika potvorjena, je dejstvo, da so celo nacisti l. 1939. ob vsem pritisku našteli na Koroškem 45.000 Slovencev.

Kljub tej znatni omejitvi obsega germanizacije na Koroškem pa se je v resnici le z vso silo izvajala. Če je bilo Slovencev na Koroškem l. 1846. 38 % vsega prebivalstva, so sestavljali l. 1935 tudi po privatnem ljudskem štetju le še 22 %. Relativno pomeni to izgubo ok. 60.000 duš, pa tudi absolutni padec za okrog 15.000 duš (brez od leta 1918. jugoslovanskega dela dežele).

Predvsem so Nemci z nasilno germanizacijo v zadnjih sto letih popolnoma ponemčili ozemlje nad Vrbskim jezerom in Celovcem (občine Možberg, Ponfeld, St. Peter am Bichl, Dhovše, Annabichl, Gospa Sveta), dobili močno večino v občinah Šmartin in Št. Peter pri Celovcu, enako tudi v Celovcu samem, poleg tega pa slabšo večino v občinah Trdnja ves in Otmanje ter v Velikovcu. Močna nemška manjšina pa je nastala v obmejnih občinah Podklošter, Marija na Zilji, Vernberg, Kostanje, Št. Martin v Dholici in Št. Tomaž, v klinu od Celovca do Karavank (Žrelec, Žihpolje, Vetrinj, Borovlje) in v mestu Pliberk. Vse druge občine v okviru slovenske narodne meje iz l. 1846. pa imajo še vedno pod 20 % nemškega prebivalstva. Tako se je posrečilo Nemcem, da so nad Celovcem potisnili slovensko narodno mejo iz l. 1846. za blizu 20 km proti jugu, v ostalem slovenskem ozemlju pa so ustvarili nekatere močne germanizatorične postojanke. V okviru narodnostne meje iz l. 1846. živi danes nekaj pod 180.000 ljudi, od teh jih je po jeziku približno polovica Slovencev.

Po svojem poreklu pa je seveda slovenska ogromna večina tega prebivalstva, le da so jih Nemci v zadnjem stoletju z načrtnim nasiljem deloma odtujili lastnemu narodu.

Drugi germanizacijski proces, ki je zajel slovensko ozemlje na Koroškem sredi 19. stoletja, je namreč bistveno različen od srednjeveške germanizacije. Sicer je bila tudi srednjeveška germanizacija zahodne in severne Koroške posledica socialne podvrženosti slovenskega prebivalstva, a vendar ni bila nasilna. Germanizacija v zadnjem stoletju pa je v dveh pogledih značilen izraz imperializma: ta doba je ustvarila nacionalistične prenapetosti in z njimi združen narodnostni imperializem, čigar najdoslednejši izraz sta fašizem in Hitlerjev narodni socializem, ustvarila pa je tudi sredstva, s katerimi so Nemci ponemčevali koroške Slovence. Koroški Nemci so hoteli z vsemi sredstvi, ki sta jim jih nudila družbeni sestav in gospodarstvo, ponemčiti v deželi naseljene Slovence. Namen pri tem ni bila več popolnejša izraba gospodarskih možnosti, marveč edino: razširiti z načrtnim, nasilnim potujčevanjem nemški narodni teritorij. Socialno izrabljanje pa je postalo sredstvo za novo, načrtno narodno nasilje. Nemci so že od nekdaj imeli v svojih rokah ne le vso deželno upravo na Koroškem, marveč kot fevdalni gospodje in premožni sloj meščanstva tudi vsa produktivna sredstva v deželi. Slovenci, omejeni dotlej na kmečki in delavski sloj, so začeli šele v zvezi z osvobajanjem kmeta iz fevdalnih vezi ustvarjati v novem meščanstvu svoj višji socialni stan, ki bi jim edini mogel zagotoviti narodni prerod, kakor se je izvršil v teku 19. in 20. stoletja najprej na Kranjskem, nato še na Primorskem in Štajerskem. Nemci, pri katerih se je v tem času že zbu-

dil oster nacionalizem (s koroškim meščanstvom je od 1848 naprej mogoče v tem pogledu primerjati le še Prusel) so bili v deželi številčno, kulturno, politično, predvsem pa tudi gospodarsko mnogo močnejši od mladega, prebujajočega se naroda. Za njimi je od 1870 naprej stala nositeljica imperialističnega nasilja v Evropi, Nemčija, in velikonemška ideja je bila tista, za katero so vodilni sloji na Koroškem delali že v habsburški monarhiji in prav tako tudi v Avstrijski republiki. V njihovih rokah je bila deželna vlada, šola, uradi in vsa denarna sredstva v deželi, pri tem pa jim je dajal moralno in tudi gospodarsko podporo še ves drug nemški narod. Kljub temu, da so Slovenci prav tako morali plačevati vsa javna bremena in da so v slovenskem delu dežele prav oni sestavljali delovno plast prebivalstva, so jim bile zaprte poti do vsakega odločujočega mesta v deželi, tako da so Nemci ne le z zasebnimi, marveč tudi z javnimi sredstvi kopali Slovencem grob.

Slovenci so zaman zahtevali slovensko šolo, v kateri bi se pa hoteli naučiti tudi nemščine zaradi mirnega sožitja v deželi. Mesto te so jim dali nemški oblastniki znamenito »utraktivistično šolo«, v kateri so se otroci učili slovensko le nekaj mesecev v prvem šolskem letu; čim pa so se otroci le malo priučili nemščini, pa je ta neomejeno zavladala. Slovenci so zaman vlagali pritožbo za pritožbo in dosegli v nekaj primerih celo pozitivno rešitev državnega sodišča in upravnega sodišča na podlagi ustavnih določb. Deželni šolski svet tudi teh odločb najvišje upravne instance v habsburški monarhiji ni hotel upoštevati in ugoditi slovenskim demokratičnim zahtevam. Še celo

slovenski pogovor med slovenskimi šolskimi otroki so učitelji branili in ga kaznovali. Ta šolska praksa, ki je zanemarjala in celo ovirala vsako izobrazbo v slovenščini, je seveda povzročila Slovencem obilo škode. Pri ponemčevanju celovške okolice je bila bistveno udeležena. V tej sodbi se strinjata slovenski politični voditelj Andrej Einspieler in celovski okrajni glavar, ki je izjavil po štetju leta 1900., ki je izkazalo v celovškem okrajnem glavarstvu 5423 Slovencev manj kakor štetje l. 1890.: »Ne smemo prezreti vpliva izvrstnih utrakvističnih šol na Koroškem, ki tukajšnjim Slovencem nudijo priložnost naučiti se nemščine.« Tudi po plebiscitu l. 1920. so se med Nemci čule sodbe, da je plebiscit dobila utrakvistična šola, in predsednik nemškega bojnega društva Südmark, najostrejšega zastopnika velikonemškega imperializma v Avstriji, je izjavil l. 1932. na njegovem občnem zboru, da je treba v interesu nemštva ohraniti utrakvistične šole.

Takoj po vključenju Avstrije v Nemčijo so še leta 1938. ustanovili Nemci, ki jih je vodil isti strastni velikonemec Maier-Kaibitsch kakor v demokratični in avtoritarni Dollfus-Schuschniggovi Avstriji, v slovenskih krajih po Koroškem 60 otroških vrtcev, ki naj bi »otroke obmejnega ozemlja privajali hitreje in izdatneje ko šole nemški govorici in nemški svojstvenosti«. S početkom novega šolskega leta pa so odpravili iz šol edino nemško-slovensko učno knjigo (abecednik), tudi začetni slovenski pouk prvega šolskega leta je izginil, latnico je nadomestila izključno gotica. Izginilo je zadnjih »67 dvojezičnih šol, v katere je po uradni statistiki pohajalo v šolskem letu 1936/1937 10.253 slovenskih otrok, izginil je slovenski abecednik, prepovedana je

celo latinica, cela vrsta slovenščine zmožnih učiteljev je prestavljenih v nemške kraje«.

Slovenski izobraženci, doma s Koroške, so si morali poiskati službo zunaj dežele. V slovenskih in narodno mešanih predelih dežele je bilo pa leta 1913. poleg 1463 nemških le 66 slovenskih uradnikov. Pri vsem tem pa so ustanovili Nemci l. 1909 še »društvo nemških državnih nameščencev na Koroškem«, ki naj bi varovalo »interese nemških državnih nameščencev proti vedno večjemu vrivanju ljudi druge narodnosti in vsaj sedanjro narodno posest pri uradih, in stremelo za tem, da zasedejo prosta mesta če le mogoče Nemci«. Vsaka železniška postaja je bila po nemških doseljenih železničarjih umetno ustvarjeno novo ponemčevalno jedro, prav tako vsaka orožniška postaja ob cesti in vsaka večja šola v večjih krajih. Državni uradi so prepregli deželo z majhnimi, a zagrizenimi nemškimi jedri.

Jasno je seveda, da ti uradi niso hoteli uporabljati pri svojem poslovanju slovenščine. Celó pri sodiščih, pri katerih so imele slovenske stranke v habsburški monarhiji po ustavnih določbah pravico do slovenske obravnave, so jim od l. 1903. to pravico kratili. Enaka praksa se je uvedla pri zemljiški knjigi. Od l. 1907. naprej je v obeh uradih tudi za nemščino nezmožne stranke brez pogojno vladala nemščina, slovenščina je kljub zakonitim odločbam izgubila vse pravice. V ta jezikovni boj je v Celovcu posegla celo ulica: l. 1908 so Nemci z demonstracijami postavili protizakonito zahtevo, da morajo biti slovenske vloge na sodišču brez pogojno odklonjene. Slovenci, ki bi se ne hoteli ukloniti nasilni germanizaciji, naj bi postali na Koroškem brezpravna

raja. Tudi ta praksa se je nadaljevala v republiki Avstriji, v kateri je izgubila slovenščina svoje pravice tudi v ustavnih določbah.

Podobne pojave so doživljali Slovenci tudi na železniških postajah in poštah: kdor je nagovoril uradnika ali zahteval vozno karto v slovenščini, je bil opsovan, vozovnice ni dobil, pač pa je večkrat moral celo v zapor! Tako so koroški Nemci z zapiranjem vseh uradniških mest za Slovence in z izrivanjem slovenščine prav povsod iz javnega življenja sistematično na vsakem koraku kratili Slovincem vse njihove najprirodnejše pravice.

Nič manj važno sredstvo za ponemčevanje kot zlorabljene državne in deželne ustanove ni bil *p r i v a t n i k a p i t a l*, ki je bil v vseh časih domalega ves v nemških rokah. V slovenskem delu dežele so zavzemala pred prvo svetovno vojsko državna in privatna veleposestva s polji in gozdovi skupno blizu 120.000 ha, od njih je bilo le eno od manjših (2780 ha) v slovenskih rokah. Pri teh veleposestvih so bile gozdarske in logarske službe na razpolago le Nemcem in nemčurjem, pa tudi gozdni in poljski delavci in celo kmetje, ki so najemali polja, niso smeli svobodno priznavati svoje narodnosti; ko je l. 1934. zajemala ta veleposestva precejšnja gospodarska kriza, se je naenkrat pojavilo v nekaterih krajih velikovškega okraja več Slovencev, kakor naj bi jih bilo l. 1923. Poljskih delavcev in okoliških kmetov namreč ni več zadrževal strah pred veleposestnikom. Zgodilo se je celo, da je bil uslužbenec takoj odpuščen iz privatne službe, ker se je pri ljudskem štetju javil za Slovenca.

Kakor veleposestva, tako so bila v nemških rokah tudi vsa druga močnejša nemška produkcijska sred-

stva: skoraj vsi denarni zavodi, trgovina, tujski promet in industrija. Zlasti industrijska podjetja, ki so zaposlovala večje število slovenskega prebivalstva, so vplivala v močnem germanizatoričnem smislu. V malem pa se je tak pritisk vršil tako stalno po vsej deželi (vpliv vaških trgovcev in gostilničarjev).

Tudi gospodarski pritisk se je nadaljeval v času republike Avstrije, in to ne le privatni, marveč tudi državni. Pritožbe zaradi previsokih davkov, ki so jih vložili Slovenci, so bile vedno odklonjene, posebna komisija, ki je nadzorovala prodajo zemljišč, je ovirala Slovence pri nakupu novih zemljišč.

Da je brezpravnost Slovencev na Koroškem dosegla vrhunec, so pa Nemci uporabljali še pravo nasilje. Ob slovesnih prilikah so z uradnimi sredstvi branili razobešati slovensko zastavo in preprečili dostop slovenskih delegacij, z demonstracijami in nasiljem so koroški Nemci preprečevali slavnosti in prireditve koroških slovenskih društev in otvoritev slovenskih prosvetnih domov na Koroškem. V demokratični avstrijski republiki se je to nasilje še povečalo. Nemci so namreč z vsemi nasilnimi sredstvi hoteli pod vodstvom ljudi, ki so na Koroškem tudi v času nacizma imeli prvo vlogo, čimprej preprečiti možnost, da bi se nevarnost za izgubo spodnje Koroške ponovila. Odpustili so iz državne službe 28 učiteljev in učiteljic, rojenih in pristojnih na Koroško, in 27 železničarjev (brez pokojnine). Na pritisk Heimatdiensta, poznejšega jedra nacional-socialistične stranke na Koroškem, je bilo 32 slovenskih duhovnikov odpuščenih iz službe, 30 prestavljenih, na sedem slovenskih župnij so bili postavljeni nemški duhovniki, od katerih jih pet slovenščine ni niti razumelo. Za slovenski pogovor na vlaku so odpeljali človeka v

zapor, izvršili so se fizični napadi na slovenske duhovnike in politične voditelje ter celo uboji zavednih Slovencev. Pod vodstvom in z vso podporo upravnih organov je Heimatdienst z orožjem v roki preprečeval dovoljena slovenska zborovanja, od katerih v prvih letih po plebiscitu niti eno ni poteklo nemoteno.

Da koroški Nemci nočejo mirnega sožitja s Slovenci, so pokazali tudi ob pogajanju za slovensko kulturno avtonomijo po l. 1927.: proti predlogu za kulturno avtonomijo je protestirala prav tista stranka, katere poslanci so na pobudo Nemcev v Jugoslaviji predlog postavili (liberalno-nacistični Landbund). Ta protest je bil obrnjen celo proti predlogu, ki je predvideval, da vse utrakvistične šole v deželi ostanejo nedotaknjene in da si Slovenci na svoje zasebne stroške morejo postaviti slovenske šole! Zato je tudi nemška delegacija pogajanja prekinila in celo enostavno zanikala sporazum, ki je bil v Ženevi dosežen, češ da ga ni.

Odkar je bila Avstrija meseca marca 1938 priključena Nemčiji, se je položaj pod vodstvom istih ljudi (Maier-Kaibitsch), ki so odločali v koroški narodnostni politiki v vsem času avstrijske republike, še mnogo poslabšal. Že v poletju 1938 so se avstrijskim ponemčevalnim sredstvom pridružili še otroški vrtci, šole so bile popolnoma ponemčene, latinica in slovenščina sploh vrženi iz njih. Slovenci so bili odtlej navezani le še na samouk v vsakem pogledu. Še preostale dvojezične napise je bilo treba nadomestiti s samo nemškimi. Razpuščena je bila cela vrsta slovenskih društev, drugim so s policijskimi sredstvi onemogočili delo. Z materialnim pritiskom (pri podporah itd.), so skušali doseči, da bi posamezniki izstopili iz slovenskih prosvetnih organizacij, prepovedali so razne

slovenske tečaje. Nacistični zločinci so oskrunili grob slovenskega voditelja Poljanca, ki je ob priključitvi prišel v zapor, tam zastrupljen takoj po odpustu zbolel in kmalu (25. avgusta 1938) umrl. Oba ostala voditelja koroških Slovencev, Starc in dr. Tišler, pa sta morala zapustiti deželo.

Vse to postopanje jasno dokazuje, da pri germanizaciji spodnje Koroške v zadnjem stoletju ne gre za naraven proces, marveč za največje nasilje, ki ga je izvajal nemški imperikalizem proti svojemu majhnemu, ne nevarnemu sosedu, ki ni hotel nič drugega kakor demokratične pravice. Z vsemi javnimi in zasebnimi sredstvi so Nemci hoteli nasilno ponemčiti koroške Slovence. Medtem ko so že dolgo naseljevali na Koroškem, da bi jo hitreje germanizirali, nemške kmete, so posegli med sedanjo vojsko še po zadnjem najradikalnejšem sredstvu: blizu tri tisoč Slovencev so že izselili, na predvidenih izselitvenih spiskih pa je bilo še mnogo večje število. Svojo socialno premoč so izrabili Nemci za novo, narodnostno krivico. Slovenci, tlačeni že v socialnem pogledu, pa so postali brezpravni tudi glede svojih narodnostnih pravic.

Sedanji položaj in jugoslovansko stališče

Leta 1846. je delila Slovence in Nemce na Koroškem narodna meja, ki je pustila na slovenski strani vso Ziljsko dolino vzhodno od Šmohorja, se je dotikala Beljaka in potem, naslonjena na srednjevisoke hribe (okrog 1000 m) v Osojskih Turah, Šenturško goró in Šentlensko goro, obkrožila vso Celovško kotlino

visoko nad Celovcem, nato pa preko Svinje planine in Drave nad Dravogradom prišla do deželne meje. Ta mejna črta je delila v tem času še čisto slovensko narodno ozemlje od čisto nemškega. Na slovenski strani je prebivalo med 118.171 Slovenci okrog 14.000 Nemcev, na nemški strani pa med 184.000 Nemci okrog 4000 Slovencev.

V zvezi z novim, kapitalističnim gospodarstvom in z njegovo nasilno izrabo so Nemci v zadnjih sto letih premaknili slovensko narodno mejo proti jugu predvsem v sektorju nad Celovcem, ki je dosegel zvezo z nemškim ozemljem, in ustvarili prostore prave bilingvitete in nekaj nemških jezikovnih otokov, ves slovenski del dežele pa prepregli z večjimi ali manjšimi odstotki nemškega prebivalstva. Vendar pa njihova ljudska štetja ne podajajo o narodnostnem položaju na Koroškem prave podobe, zadnje od njih (1934) ni izkazalo niti ene tretjine resničnega števila Slovencev na Koroškem. V jedru pravo podobo kažejo slovenska privatna ljudska štetja, po zadnjem od njih (1934/35) je bilo na Koroškem še vedno preko 90.000 Slovencev. V prostoru, ki ga je zajemala slovenska narodna meja 1846, pred začetkom nasilne germanizacije, s prištetim mestom Beljakom in njegovo najožjo severno okolico, je prebivalo leta 1934. obenem s temi Slovenci še približno prav tako visoko število Nemcev (okrog 89 tisoč). Koroški Slovenci so vse do danes zaveden in tvoren del slovenskega naroda, pri slovenskem narodnem razvoju so v kulturnem in političnem pogledu bistveno udeleženi. Socialna in narodnostna krivica, ki se je zgodila Slovincem s tem, da so jih smeli nacistični predhodniki in avstrijski nacisti s silo potujčevati, ostalim pa da do danes kratijo pravico do

kakršnega koli narodnega izživljanja, dokazuje, da je treba koroške Slovence zavarovati na res učinkovit način. Jugoslovanska vlada in njen predsednik maršal Tito vidita le en mogoč način: treba je premakniti krivično severno slovensko mejo in priključiti slovenski del Koroške k novi, demokratični Jugoslaviji.

Poleg tega je velik del nemškega meščanskega prebivalstva na spodnjem Koroškem umetno doseljen v času načrtne germanizacije, predvsem v zvezi s prometom. Prav tu pa načenjamo že novo vprašanje. Prometna funkcija spodnje Koroške namreč ni regionalna, marveč po ugotovitvah nemških koroških geografov samih v prometu na dolge razdalje, skratka v tem, da je njena prometna žila od vzhoda proti zahodu severna stranica slovenskega prometnega trikotnika Maribor—Beljak—Trst. Vloga tega trikotnika je namreč posredovanje prometa iz srednjeevropskega vzhoda in celo evropskega vzhoda in iz prave srednje Evrope k Sredozemlju, enako pa tudi iz evropskega zahoda na evropski jugovzhod. Njegovo hrbtenico predstavlja kranjsko-štajerski jarek med Trstom in Ljubljano, ki je po mnenju angleškega geografa Ellena Churchilla Sempleja na vsej dolgi črti od Rhôneške doline v Franciji do Bosporja najprikladnejša, najkrajša in najlažja pot iz Sredozemlja čez gorski obod, ki ga obdaja na severni strani.

Usoda Beljaka nam najjasneje pokaže, da je to mesto del slovenskega prometnega trikotnika. Ves njegov procvit iz skoraj propadlega mesta v važno prometno križišče od srede 19. stoletja do danes (1857 — 5083 prebivalcev, 1920 — 21.998) sloni namreč na

prometu k Jadranu in na jugovzhod. Skoraj polovico mestnega prebivalstva (47 %) sestavljajo železničarji in njihovi svojci, 75 % prebivalstva pa živi od nameščenih plač. Pa tudi razvoj celotnega slovenskega ozemlja dokazuje, da spada Beljak v slovensko prometno križišče. Do nastanka železnic je živela od prometa v obliki prevoznništva in brodarstva vsa Slovenija. Železnica je združila ves promet v nekaj železniških prog in križišč. Slovenija je s tem postala pretežno agrarno in izrazito izseljeniško ozemlje, kajti zemlja ni mogla preživljati vseh, ki so bili naenkrat navezani le še nanjo. Promet preko Slovenije se je zgostil na posamezne točke (med njimi sta bili najvažnejši *T r s t* in *B e l j a k*) in jim dal gospodarsko podlago za hitro rast. Prav ta promet je pred zgradbo železnic dajal sredstva za življenje velikemu delu Slovencev, ki jih zemlja sama ni mogla prehraniti. Zato so se morali začeti izseljevati. Toda koroški Nemci so v Beljak načrtno dovajali tuje nemške koloniste. Slovenci pa so morali daleč po svetu. In to ne glede na to, da je omogočila hitro beljaško rast samo zgostitev prometa preko Slovenije, od katerega so se prej preživljali slovenski izseljenci. Tudi ta gospodarski razvoj torej kaže, da Beljak ves spada v slovensko prometno križišče: promet, ki je tekkel preko Slovenije, se namreč ni mogel zgostiti izven njenega prometno-geografskega ogrođja.

V okviru velikih evropskih gospodarskih prostorov spada torej južna Koroška popolnoma jasno k Sloveniji. Svoji evropski nalogi pa more slovenski prometni trikotnik zadovoljivo ustrezati le, če je združen. Tako se ujema tu popravek socialne in narodnostne

krivice in tudi celo sodobnega narodnostnega položaja s smotno gospodarsko ureditvijo tega dela Evrope.

Proti tej jugoslovanski zahtevi o priključitvi slovenske Koroške k Jugoslaviji se postavlja trditev, da so koroški Slovenci leta 1920. v plebiscitu dokončno odločili, da hočejo ostati pri Avstriji. Jugoslavija pa zaradi tehtnih razlogov rezultata tega plebiscita ne more priznati. Predvsem je treba poudariti, da se je plebiscit vršil v pokrajini, kjer so bili Slovenci že več kot tisoč let, odkar so Franki s silo postavili za njene gospodarje nemško plemstvo, samo podložniki, v vsem zadnjem stoletju pa izpostavljeni najhujšemu germanizatoričnemu nasilju. Nemška organizacija Heimatbund je 1938 sama izrecno priznala v svoji uradni publikaciji, da bi brez dela utrakvistične šole Avstrija koroški plebiscit gotovo izgubila. S tem so se Nemci pripravljali na plebiscit že od začetka 19. stoletja. Slovenci v vsem času niso imeli na Koroškem nobenih pravic, povsod so jih odrivali in zatirali. Nemški priseljenci, ki so jih pošiljali v deželo, da bi jo hitreje ponemčili, tudi šele nekaj let pred plebiscitom naseljeni v slovenskem delu dežele, kot z zemljo prav nič zvezani orožniki, železničarji in uradniki, so o usodi slovenske Koroške odločali prav tako z enim glasom, kakor slovenski kmet z desetimi otroki, čigar rod je od pamtiveka živel tu. Priznati plebiscit se torej pravi priznati kot pravično vse nasilje in vse krivice, ki so jih prizadeli nemški imperialisti in nacisti v teku zadnjih sto let koroškimi Slovencem. Glasovi, ki so bili oddani za Jugoslavijo (15.279), so bili samo slovenski glasovi. Glasovi, ki jih je dobila Avstrija (22.025), so bili pa le delno nemški, v velikem delu pa tudi slovenski, saj so celo po urad-

nem štetju leta 1910. imeli Slovenci v plebiscitni coni A večino. Ti Slovenci so oddajali svoje glasove za Avstrijo v upanju, da v njej ne bo narodnega zatiranja in da bo to socialistična država. Obojno upanje je bilo prazno. Ne glede na to, da je del Slovencev glasoval za Avstrijo, se je germanizatorično nasilje sprostilo po plebiscitu v pravo preganjanje Slovencev na Koroškem, oblast pa so v deželi trdno ohranili v svojih rokah nemški »liberalni« nacionalisti, tako v času »demokratske« Avstrije kakor za Dollfuss-Schuschniggovega klerofašizma in po priključitvi v nacistično Nemčijo, ki so bili zanj prav ti krogi glavni poborniki. Zlasti po priključitvi v Nemčijo so koroški Nemci v nastalih spisih jasno in odločno razkrili, da so plebiscitni boj na Koroškem vodili nacistični elementi, kakor se je v nacistično vsenemško smer obračal večji del koroških Nemcev že od okrog leta 1900. naprej, tako da moremo z vso pravico reči, da je bilo prav na Koroškem eno od najzgodnejših kotišč nacistično-fašističnega pokreta, ki je vrgel ves svet v tako bedo.

Končno pa tudi formalna, pravna stran plebiscita na Koroškem ne zadovoljuje pravičnega opazovalca. Italija je bila že takrat strasten nasprotnik Jugoslavije, s katero je bila v tem času v odprtem konfliktu zaradi jugoslovanskega Primorja. Italija je svojo pristranost dovolj jasno pokazala že na mirovni konferenci, kjer je zahtevala za Avstrijo še druge, popolnoma slovenske predele (del Gorenjske, severni del Spodnje Štajerske). Kot član medzavezniške plebiscitne komisije Italija seveda ni bila nepristranska, marveč je storila vse, da Jugoslavija plebiscit izgubi. Medzavezniška plebiscitna komisija je pod italijanskim vplivom s svojimi uredbami p o n o v n o p r e -

drugačila določbe Saint - Germainске mirovne pogodbe in je sistematično rušila ugled jugoslovanske uprave, s tem pa nemalo pripomogla k avstrijski zmagi. Samo s svojo zadnjo, le Nemcem pravočasno javljeno določbo o reklamacijah je povečala avstrijsko večino za nekaj tisoč glasov! Že samo te pravne nepravilnosti zado-
stujejo, da lahko plebiscitni rezultat odklonimo. In kljub vsemu temu je Jugoslavija le dobila večino v plebi-
scitnem ozemlju južno od Drave. Nerazumljivo je torej, kako je mogoče trditi, da se je takrat vsa slo-
venska Koroška odločila proti Jugoslaviji.

Med sedanjo vojsko demokratičnih držav proti fa-
šizmu v Italiji in Nemčiji je zajel Slovenijo znova velik narodni pokret, Osvobodilna fronta. Ta pokret si je znova postavil za svoje smotre Zedinjeno Slo-
venijo, demokratična načela in socialno pravičnost. Tudi tokrat so pokazali koroški Slovenci, da so živ del slovenskega naroda. Partizani na Koroškem so se borili vsa štiri leta, odkar je Nemčija napadla Jugo-
slavijo, za združitev slovenske zemlje, za osvoboditev slovenske Koroške od nacističnega nasilja in za demo-
kratične pravice. Na tej bazi so se našli skupaj s protifašističnimi Avstrijci, ki danes priznavajo, da je bil tudi njihov boj proti nacizmu uspešen samo tam, kjer so se naslonili na Titovo ar-
mado. Živ izraz tega sodelovanja na demokratični podlagi sta tudi dva avstrijska bataljona v sklopu jugoslovanske narodno osvobodilne vojske.

Vse to torej kaže, da se na Koroškem ujemajo slo-
venske zahteve z bojem za demokracijo, za vsemi protislovenskimi rešitvami pa se skriva nasilje in na-
cistični ostanki. Položaj na Koroškem je tak, da more

edino ugoditev slovenskih zahtev uveljaviti na Koroškem načela demokracije. Vsaka drugačna rešitev koroškega problema pa bo naredila iz Koroške novo zatočišče in izhodišče fašističnih elementov, kakor je bilo to že po prvi svetovni vojski.

Pri slovenskih zahtevah glede Koroške, ki jih je postavil tudi na celovski skupščini izvoljeni domači Pokrajinski narodno osvobodilni odbor, nikakor ne gre za zamenjavo nemškega nasilja za slovensko nasilje. Ozko sodelovanje avstrijskih protifašistov s slovensko Osvobodilno fronto dokazuje, da hočejo Slovenci v vseh pogledih uveljaviti demokratične pravice tudi za Avstrijce na slovenskem Koroškem. Prav ta demokratična načela, če naj ne ostanejo samo krpa ničvrednega papirja, pa tudi zahtevajo, da se morajo popraviti krivice, ki so jih nacizem in njegovi predhodniki s svojim imperialističnim nasiljem naredili koroškim Slovencem v zadnjem stoletju. Vsak, kdor hoče govoriti kot demokrat, pa hoče izbrišati te krivice kot nepopravljive in pozabljene, je v resnici za vse zadnje stoletje pristaš nacističnega imperializma, ki se naenkrat leta 1945. sicer izpreobrne, pa noče vrniti naropanega blaga.

Tako torej Slovenci postavljamo pred svet koroško vprašanje z vso pravico kot vprašanje, ali bo zmagala tudi tu demokracija, za katero se je vsa ta velika vojska bila, ali pa bo ohranil fašizem tu še vedno svoje zakrinkane postojanke.

Narodno vprašanje na Koroškem

Pod tem naslovom je Fr. Krassnig, načelnik za tisk pri koroškem deželnem odboru, napisal krajšo spomenico o »Slovenskem narodnem vprašanju na Koroškem«. Njen namen je trojen. Dokaže naj, da je Koroška nedeljiva gospodarska enota, da so koroški Slovenci živeli v narodnostnem pogledu popolnoma svobodno vse do leta 1941., ko se je z nacističnim izseljevanjem začelo nad njimi prvo narodnostno nasilje v zgodovini, in končno je njen namen onemogočiti dva vidnejša predstavnika koroških Slovencev v sedanjem času. dr. Petka in dr. V. Zwittera. Ugotavljamo, da v zgodovinskem obrisu Krassnig na mnogih mestih uporablja skoraj dobesedno zgodovinske potvorbe velikonemškega nacističnega zgodovinarja dr. Martina Wutteja, pa tudi sicer je njegova spomenica prav v vsem gola potvorba resničnih dejstev. To bo prav na kratko pokazal pričujoči odgovor, ki je razporejen na isti način kakor omenjena spomenica, torej v štiri poglavja:

1. Do leta 1919.,
2. Boj za Koroško in plebiscit 1918—1920,
3. 1920—1938,
4. Slovensko vprašanje na koncu sedanje vojne.

1.

Koroški Slovenci so v vsej zgodovini predstavljali živ ud slovenskega naroda. Skozi pol tisočletja je ime Karantanec pomenilo celo isto kakor ime Slovenec. Sami so se koroški Slovenci vedno imenovali z domačim imenom Slovenci, ki ga uporabljajo kot vsi ostali Slovenci tudi danes. Nemci so v preteklih stoletjih uporabljali poleg imena Karantanci in Slovenci tudi ime Windische, a spet za ves narod od Donave do Jadrana, ne le za Korošce. Šele v zadnjih petdesetih letih, v času vsenemškega imperializma, se je

zlasti v koroški nacistični publicistiki in politiki (dr. Wutte, Maier-Kaibitsch) dal temu imenu na nemški strani nov pomen. Z njim so hoteli razbiti koroške Slovence v dve skupini, v »Nemcem prijazne Windische« in zavedne Slovence. Seveda pa je to ostala samo politična igra, ki je ni upoštevala niti resna znanost (tudi ne nemška), niti statični popisi.

Jezik, v katerem govorijo koroški Slovenci, je poseben dialekt slovenskega jezika, ki pa je organsko povezan s sosednimi slovenskimi dialekti na Kranjskem in Štajerskem. Gorenjci in Štajerci Korošce dobro razumejo, prav tako tudi obratno. Že leta 1849. je dekan Rabitsch iz Železne Kaple izjavil ob uradni anketi, da se morejo prevajati zakoni za koroške Slovence v jeziku, »kot se govori okrog Celja ali na Gorenjskem, ki ga tudi Korošec dobro razume«. Prav dobro in brez težav pa koroški Slovenci, tudi neizobraženi kmetje, razumejo in uporabljajo književno slovenščino. Vse slovstveno delo koroških Slovencev, tudi nešolanih bukovnikov iz 18. in 19. stoletja, je ozko povezano s književno slovenščino in njenim razvojem. Vsi listi od srede 19. stoletja naprej, ki so jih pisali Korošci in naročali predvsem nešolani kmetje (Mir, Koroški Slovenec), so bili pisani v književni slovenščini. Tudi ljudskošolski abecednik, odobren po nemškem šolskem svetu, in celo listi, ki so jih izdajali Nemci sami zato, da bi pridobili koroške Slovence zase (Koroška Domovina), so bili napisani v književni slovenščini, o kateri pravi Krassnig, da nešolani Korošci z njo ne vedo kaj početi, in ne v »windišarski slovensko-nemški mešanici«, ki je v resnici sploh ni in bi je zato tudi nihče ne bral. V Celovcu je bila do leta 1918. največja slovenska knjižna založba ljudskih knjig; na njene vsakoletne publikacije, pisane vse v književni slovenščini, je bilo leta 1918. naročenih 7226 slovenskih družin na Koroškem.

Da ni jezikovna in narodnostna meja med Slovenci in Nemci na Koroškem tak nerešljiv problem, kakor misli Krassnig, kaže dejstvo, da so jo do prve svetovne vojske kazali vsi zemljepisni atlasi, nemški, angleški in drugi, ki so imeli narodnostne karte, v bistvu na precej isti črti. Še več, ta narodnostna meja se je od konca srednjega veka do okrog 1846 ohranila skoraj nespremenjena. Leta 1846. je prebivalo med deželno in narodnostno mejo okrog 118.000 Slovencev in okrog 14.000 Nemcev. Slovenski značaj tega ozemlja je bil torej popolnoma nedvomen in meja jasna.

Res je sicer, da se je v zadnjem stoletju pomaknila meja proti jugu v sektorju nad Vrbskim jezerom in Celovcem (ponemčene so bile v tem času občine Moßberg, Ponfeld, St. Peter am Bichl, Dhovše, Annabichl, Gospa Sveta), močno večino so dobili Nemci v občinah Vrba in Poreče ob Vrbskem jezeru in v občinah Šmartin in St. Peter pri Celovcu, enako tudi v Celovcu samem, poleg tega pa slabšo večino v občinah Trdnja ves in Otmanje ter v Velikovcu. Močna nemška manjšina pa je nastala v obmejnih občinah Podkloster, Marija na Zilji, Št. Martin v Dholici, Vernberg, Kostanje in Št. Tomaž, v klinu od Celovca do Karavank (Žrelec, Žihpolje, Vetrinj, Borovlje) in v mestu Pliberk. Vse druge občine v okviru slovenske narodne meje iz leta 1846. pa imajo še danes pod 20 % nemškega prebivalstva. Pri tem seveda ne uporabljam uradnih avstrijskih štetij 1923 in 1934, ki so navadna politična potvorba (njune rezultate zavrača tudi Krassnig), marveč slovensko privatno štetje iz leta 1934., izpopolnjeno z uradnimi podatki o jezikovni pripadnosti ljudskošolskih otrok. Tudi danes se torej zlahka določi meja nekdanjega in sedanjega slovenskega narodnega ozemlja.

Res je tudi to, da so podpirali ta napredek nemštva v slovenskem delu dežele trgovina, promet, industrija in zlasti tujski promet. Vse to je bilo namreč v rokah nemškega kapitala. Neresnična pa je Krassnigova, pri nacistu Wutteju pobrana trditev, da je šlo vse to »brez boja, v nalepši slogi med Nemci in Slovenci«. Prav ta trditev kaže, da mislijo Krassnig in tisti, ki jih zastopa, da je bilo na Koroškem v narodnostnem pogledu do leta 1941. vse v redu in da gre lahko tudi tako naprej. Saj slovensko-nemške »sloge« res ne bi kazalo rušiti.

Toda nešteto je dokazov, da je resnica čisto drugačna. Nemci so od srede prejšnjega stoletja naprej vpregli vse državno, deželno in zasebno premoženje na Koroškem, ki je bilo vse v njihovih rokah, samo v eno, da bi čimprej nasilno ponemčili koroške Slovence, koroški Sloverci pa so se v vsem tem času brez uspeha borili za svojo jezikovno enakopravnost v šolah in uradih ter zahtevali, naj se spodnja Koroška združi z ostalimi slovenskimi pokrajinami v Zedinjeno Slovenijo. Vsi zastopniki, ki so jih izvolili koroški Slovenci v deželni in državni zbor od ustavne ureditve Avstrije v sredi prejšnjega stoletja (n. pr. Einspieler, Grafenauer, Poljanec, Petek, Starc), so brez prestanka, pa tudi brez uspeha zahtevali slovensko šolo, slovenske jezikovne pravice, na vse strani

so se obračali s pritožbami, a vse to zaman. Kakšna sloga je vladala med Nemci in Slovenci na Koroškem dokazuje najboljše to, da šo koroški Slovenci pred letom 1914. trdili, da je mogoče primerjati njihov položaj pod Nemci le še s položajem brezpravne krščanske raje v pokrajinah takratne turške države.

Krassnig trdi, da so imeli Slovenci na Koroškem »svoje slovenske ljudske šole«. S tem misli očitno tako imenovane utrakvistične šole, kajti Slovenci so od leta 1870. vedno in vedno spet brez vsakega uspeha zahtevali, naj se za slovensko deco ustanove slovenske šole. Ameriški izvedenci so na pariški konferenci izrečno ugotovili, da na Koroškem niso Nemci priznali nobenih slovenskih ljudskih šol. Namesto teh so jim dali nemški oblastniki znamenito »utrakvistično šolo«, v kateri so se otroci učili slovensko le nekaj mesecev v prvem šolskem letu, čim pa so se otroci v tem času le malo priučili nemščini, pa je ta neomejeno zavladovala, vsak pouk v slovenščini pa je praktično odpadel.

Laž je, da bi koroški Slovenci mogli dobiti na Koroškem državne službe vsaj v približnem sorazmerju s številom prebivalstva v deželi. Obratno so si morali celo tisti redki slovenski izobraženci, doma s Koroške, ki so kljub vsem oviram dokončali študije, poiskati službo izven dežele. Slovenski profesorji, Korošci, so z redkimi izjemami brez uspeha prosili za službo v deželi.

Podobno je bilo tudi s političnimi pravicami koroških Slovencev. S tem, da so Nemci razbili koroške Slovence na sedem volivnih okrajev, so jim onemogočili, da bi mogli dobiti več ko enega poslanca za državni zbor od desetih; z volivno geometrijo pa so dosegli celo to, da so mogli dobiti Slovenci od 43 poslancev za deželni zbor samo dva. To je bila v resnici politična enakopravnost, ki je dala po uradnem štetju (1900) ugotovljenim 22,3 % prebivalstva tako mnogo pravic! Koroški Slovenci si seveda niso mogli pomagati drugače, kakor da so vse svoje politično delo tesno povezali z delom ostalih Slovencev v monarhiji. Ti so državnemu zboru predlagali njihove pritožbe, koroški poslanci so obiskovali sestanke vseh slovenskih političnih zastopnikov in slovenska politična zborovanja. Skupno z njimi so se borili za združitev slovenske Koroške z ostalo Slovenijo, v čemer so videli svojo edino resnično rešitev.

Koroško vprašanje se je v resnici odprlo na političnem polju šele z letom 1848, kajti prej koroški Slovenci niso imeli sploh nobenih političnih pravic. Odtlej dalje pa delo koroških Slovencev za

Zedinjeno Slovenijo sploh ni več prenehalo, marveč so bili celo najodločnejši slovenski borci za to zahtevo prav koroški Slovenci. To ni bila le zahteva redkih inteligentov, marveč predvsem tudi zahteva slovenskega kmečkega ljudstva, ki je v vsem tem času ostalo najmočnejša opora slovenskih političnih zahtev na Koroškem. Prav slovenski koroški kmet se je najtrdovratneje upiral vsem nemškim germanizatoričnim poskusom.

2.

O boju koroških Slovencev za združitev z ostalimi Slovenci med prvo svetovno vojsko, o čemer trdijo nemški avtorji, da je bila samo zahteva Kranjcev, ne pa koroških Slovencev samih, priča 19.000 koroških podpisov za majsko deklaracijo, nabranih kljub nemškemu terorju med svetovno vojsko, priča enoten nastop pri zadnjih volitvah (1911) ponovno izvoljenega zastopnika koroških Slovencev v državnem zboru, Franceta Grafenauerja in celotnega slovenskega političnega vodstva na Koroškem, pričajo stotine koroških Slovencev, ki so se sami od sebe vzdignili na boj z orožjem zoper Nemce, medtem ko so bili Slovenci, ki so stali v nemških vrstah, k temu v veliki večini prisiljeni od svojih delodajalcev ali nemške okolice, saj so mnogi zavedni Slovenci morali v tem času pobegniti pred nemškim nasiljem.

Predvsem pa dokazuje to voljo koroških Slovencev 15.279 glasov, ki so bili oddani za Jugoslavijo kljub vsej pristranosti plebiscitne komisije, ki je po zaslugi italijanskega zastopnika s svojim delom in kršenjem mirovne pogodbe šele omogočila avstrijsko zmago. Pa še celo vsemu temu navkljub so v ozemlju južno od Drave vendarle dobili Jugoslovani večino glasov. Večina prebivalstva južno od Drave je ob tej slovesni priliki zahtevala, da se to ozemlje odtrga od Avstrije in priključi k Jugoslaviji.

Avstrija je zmagala pri plebiscitu v zoni A samo s pomočjo dela slovenskih glasov. Ti Slovenci, po političnem prepričanju socialisti, pa se niso odločili za Avstrijo zaradi poljedelskega trga in podobnih stvari. To njih ni niti najmanj zanimalo. Odločili so se za Avstrijo v upanju, da bo to socialistična država, ki ne bo poznala narodnostnega zatiranja, saj so koroški Nemci v dneh pred plebiscitom slovesno obljubili Slovincem narodnostno kulturno avtonomijo. Vsa ta upanja pa so bila prazna. Oblast na Koroškem je obdržalo meščanstvo. Zlasti od leta 1938. dalje so koroški nacisti

v obsežnih publikacijah razkrili, da je bilo vse vodstvo boja za Koroško v letu 1918. v njihovih rokah, 1918 se je na Koroškem bil že prvi obmejni spopad Hitlerjeve Nemčije s Slovenci. Začetki nacistične stranke na Koroškem namreč izvirajo še iz konca 19. stoletja. Ti meščansko-nacistični elementi, ki so z italijansko podporo zmagali v tem prvem boju, za meje »Velike Nemčije«, so ohranili oblast trdno v svojih rokah v vsem času »demokratične« in Dollfuss-Schuschniggove Avstrije, dokler niso po anšlusu pokazali svojega pravega obraza. Od leta 1920. do leta 1945. je odločal o položaju koroških Slovencev vedno isti človek, nacist Maier-Kaibitsch. Za tako Avstrijo pa leta 1920. ni glasoval noben Slovenec.

O geografski in gospodarski povezanosti Celovške katline naj ponovim dobesedno nekaj stavkov ameriškega izvedenca na mirovni konferenci v Parizu, profesorja Johnsona: »Geografska in gospodarska enotnost Celovške kotline je daleč manj važna, kakor se navadno misli. To je poljedelsko ozemlje in mesta in vasi so z majhnimi izjemamo zelo majhne. Gospodarske vezi v poljedelski skupnosti so v primeri z vezmi industrijske skupnosti le slabotne in se razmeroma lahko prilagodijo novim pogojem... Nemško mesto Celovec je trg, ki bi naredil še največ težav, če bi bil izločen od ozemlja, ki bo končno dodeljeno Jugoslaviji. Po pravici se lahko dvomi, da bi se izkazala ta škoda kot velika ali trajna... Gospodarske zveze med Celovcem in ostalim svetom so razvite najbrž najmočnejše proti vzhodu in jugu (Jugoslavija) in ne proti severu (Avstrija). Na severu leži glavna alpska masa, medtem ko se kotlina vleče proti vzhodu, proti ravnini, ki se razširi pri Mariboru in ki je priznana Jugoslaviji... Gotovo je kotlino laže doseči iz jugoslovanskih mest Maribor, Ljubljana, Zagreb in reškega pristanišča kakor od avstrijskih mest enakega političnega in gospodarskega pomena.«

K temu moremo dodati dvoje: pomen trgov, ki jih Nemci pogosto tako močno poudarjajo, za koroške kmete leta 1920. ni bil odločilen, ker so slovenski kmetje v veliki večini glasovali za Jugoslavijo. Glede koroških mest Beljaka in Celovca so pa ugotovili koroški nemški geografi in zgodovinarji, da je njuna gospodarska osnova promet, in sicer promet na dolge razdalje. Prometna funkcija spodnje Koroške namreč ni regionalna, marveč v prometu na dolge razdalje, skratka v tem, da je njena glavna prometna žila (železnica

Dravograd—Celovec—Beljak) severna stranica slovenskega prometnega trikotnika Maribor—Beljak—Trst. Vloga tega trikotnika je namreč posredovanje prometa iz srednjeevropskega vzhoda in celo iz pravega evropskega vzhoda in iz srednje Evrope k Sredozemlju, enako pa tudi iz evropskega zahoda na evropski jugozahod. Njegovo hrbtenico predstavlja kranjsko-štajerski jarek (Trst—Ljubljana—Ptuj), ki je po sodbi znane angleške zemljepisne Ellen Churchill Semple na vsej dolgi črti od Rhonske doline v Franciji do Bosporja najprikladnejša, najkrajša in najlažja pot iz Sredozemlja čez gorski obod, ki ga obdaja na severni strani. V zvezi s tem prometom je tudi gospodarsko blagostanje Beljaka in Celovca, ki spadata v zgolj prometno-geografskem pogledu zato oba v slovensko območje.

3.

Položaj koroških Slovencev v republiki Avstriji se je v primeri z že tako težkim položajem v habsburški monarhiji le še poslabšal. Nemci sami so priznali, da je prineslo renegatstvo prejšnjim zavednim Slovincem gospodarske koristi, da na učiteljišču ni smel študirati noben Slovenec, za katerega niso Nemci z gotovostjo računali, da se bo obrnil proč od svojega naroda. Ponemčevalna naloga utrakvističnih šol se je v času avstrijske republike še močneje uveljavila, slovenščina za Slovence ni bila več obvezna niti v ljudski niti v srednji šoli, deželna vlada ni hotela sprejeti nobenega slovenskega uradnika, tiste, ki so bili pred plebiscitom, so pa tako takoj po plebiscitu odpustili iz služb, povečini brez pokojnine, ali pa so morali oditi celo v Jugoslavijo (gl. Th. Veiter, Die Slovenen in Kärnten).

Namesto obljubljene avtonomije so doživeli Slovenci v letih po plebiscitu pravo preganjanje. Niti eno slovensko zborovanje v tem času ni poteklo nemoteno, zavedne Slovence so napadali z gospodarskimi sredstvi in s fizično silo, kdor se je pri ljudskih štetjih javil za Slovenca, je veljal za veleizdajalca; ljudska štetja so v tem času dosegla višek potvorbe, zato so Nemci tudi vsa delna štetja, kjer so bili leta 1923. števni komisarji najprej Slovenci, razveljavili, da so ponovno šteli prebivalstvo Nemci, seveda z zelo drugačnimi rezultati. Leta 1934. niso Nemci našli niti tretjino resničnega števila koroških Slovencev.

Ko je v odgovor na vse to nasilje leta 1924. razpustila jugoslovanska vlada avtonomno »Kulturno zvezo« Nemcev v Vojvodini,

so ti pritisnili na koroške Nemce, naj dovolijo koroškim Slovencem kulturno avtonomijo. Leta 1927. so res nemške stranke pod pritiskom jugoslovanskih Nemcev v deželnem zboru predložile zakon o kulturni avtonomiji za Slovence na Koroškem. Za Slovence je vodil pogajanja, ki so se s tem začela, njihov dolgoletni poslanec v deželnem zboru dr. Petek. Poglavitni sporni točki pri teh pogajanjih sta bili dve.

Podlaga slovenske kulturne avtonomije naj bi bil po nemškem predlogu slovenski narodni kataster. Pri vpisu v ta kataster naj bi se vpisali le tisti Slovenci, ki bi se prostovoljno odločili za vpis. Pri vpisu bi torej ne odločala objektivna dejstva (materni jezik itd.), marveč izključno subjektivna volja. Slovenci so proti temu postavili zahtevo, da naj se vzamejo za podlago katastra objektivna dejstva. Poudarjali so, da bi se z nemškim predlogom o samovoljnem odločanju dala avtonomija v resnici samo eni politični skupini med Slovenci, torej približno eni tretjini cele manjšine, ne pa manjšini kot taki, kajti nemške stranke so si ob pogajanjih izrecno pridržale pravico, da bodo z vsemi političnimi in gospodarskimi sredstvi delale proti vpisu v kataster in proti vpisu otrok v slovenske šole, ki naj bi se ustanovile.

Kljub vsemu pa so Slovenci končno pristali na žrtev narodnega katastra, osnovanega na subjektivnem vpisu, a samo pod dvema pogojema: 1. da bo ta kataster tajen in v slovenskih rokah, da ga torej Nemci ne bodo mogli zlorabiti za politične represalije, in 2. da se s tem prenesejo »vse manjšinske pravice in dolžnosti na zastopstvo kulturne avtonomije«. S tem so hoteli preprečiti koroški Slovenci ločitev »domovini zvestih« Slovencev od ostalih, v katastru vpisanih Slovencev, kar so s katastrom hoteli doseči nacisti.

Sporazuma med obema strankama torej ni preprečil nemški načrt o narodnem katastru in spor o pogojih glede vpisa vanj, marveč druga sporna točka, kako se naj uredi novo slovensko šolstvo. Nemški dodatni predlog k zakonu o avtonomiji je predvideval, da naj bi vse dotedanje utrakvistične šole ostale nedotaknjene poleg novih slovenskih šol, ki naj bi jih slovenska manjšina sama na svoje stroške zgradila in vzdrževala. Slovenski otroci naj bi se torej glede na politično pripadnost staršev razdelili med dve šoli v istem kraju. Tu Slovenci seveda niso mogli popustiti. Postavili so se na stališče, da mora biti v šoli odločilen jezik, ki ga otroci prinesejo s seboj v šolo, ne pa samo jezik po volji staršev. Dne 28. aprila 1928

so na zborovanju Slovenskega političnega in gospodarskega društva sprejeli resolucijo, »da odločno odklanjajo vsako cepitev slovenskih otrok na dve šolski oblasti« in da »zahtevajo za vse otroke, ki so jih starši prostovoljno vzgajali v slovenskem jeziku, narodno in domoljubno vzgojo na podlagi materinega jezika po slovenskem učitelstvu, ki ima ljubezen do slovenskih otrok in slovenske kulture«. Zahtevali so, naj slovenska kulturna avtonomna organizacija prevzame vse utrakvistične šole, ki so bile itak ustanovljene kot manjšinske šole za Slovence. V te šole naj bi hodili vsi slovenski otroci ne glede na politično pripadnost njihovih staršev, pa tudi o šolski upravi naj bi odločali vsi Slovenci ne glede na njihovo politično pripadnost. Šole naj bi se vzdrževale na enak način kakor doslej, na deželne stroške, ne pa da bi Slovenci morali posebej poleg drugih davkov plačevati še posebne davke za posebne slovenske šole.

Pogajanja na tej podlagi so bila seveda nesprejemljiva za Nemce, ker na tak način ne bi mogli razbiti Slovencev. Landbund, stranka, ki je s pristankom vseh njenih 39 poslancev v deželnem zboru postavila predlog za zakon o kulturni avtonomiji, je že nekaj mesecev nato, 20. oktobra 1927 skoraj soglasno odklonila vsaka pogajanja o kulturni avtonomiji Slovencev na Koroškem. Podčrtati je treba, da je bil namen vseh takratnih vplivnih nemških strank na Koroškem, liberalcev, socialistov in krščanskih socialcev, da se slovenska manjšina razbiije in uniči. Načelnik stranke krščanskih socialcev je izrecno izjavil dr. Petku, da ni stvar nacionalnih Slovencev, kaj bodo naredili Nemci s slovenskimi otroci, katerih starši bi se ne vpisali v narodni kataster.

Po posredovanju nemških manjšin so končno koroški Nemci leta 1930. pristali na nekaj točk, ki bi naj tvorile podlago za obnovo pogajanj: 1. Praktična izvedba uredbe o utrakvistični šoli iz leta 1891., zlasti odločbe o obveznem pouku slovenščine (tri ure na teden). 2. Nastavitev nadzornika za utrakvistične šole, v katerega bi imeli zaupanje tudi Slovenci. 3. Garancija za izobrazbo slovenskih učiteljev. 4. Ustanovitev slovenske kmetijske šole in dveh gospodinjskih šol. 5. Državna uprava naj vrne nekaj za slovenske namene določenih prostorov, ki jih ima zasedenih (slovenska tiskarna in dijaški dom). 6. Podpora slovenskih zadrug in določitev slovenskega zastopnika za deželni kulturni svet. 7. Odstranitev vodilnih uradnikov, proti katerim so upravičene pritožbe. Kulturna avtonomija je seveda s tem padla v vodo. Toda tudi te zahteve so bile Nemcem odveč. Veliko-

nemška stranka je 6. aprila 1930 odklonila vsako nadaljevanje pogajanj, 12. junija 1930 pa je šolski svet deželnega zbora dr. Petku ta sporazum enostavno zanimal, češ da ga ni. Plenum deželnega zbora ni poročila o teh pogajanjih kljub ponovnim slovenskim zahtevam nikoli slišal.

Leta 1934. so koroški Slovenci po župniku Starcu in dr. Tišlerju spet začeli s pogajanjem. Določile so se razne vrste dvojezičnih šol s podrobno razdelitvijo slovenskih in nemških učnih ur, v posebnem seznamu pa se je označilo, v kateri tip naj bi spadale posamezne obstoječe utrakvistične šole. Slovenci so že pristali na ta seznam, ko so Nemci (Maier-Kaibitsch) pogajanja spet prekinili. Taka je resnica o pogajanjih za slovensko kulturno avtonomijo na Koroškem. V vsem času pa se je na Koroškem neomejeno izvajal zgoraj omenjeni pritisk, da bi se Slovenci ponemčili. Dr. Tišler je dobro označil položaj Slovencev v Avstriji, da je bila vsa njihova borba za izboljšanje položaja »eno samo neizmerno zavlačevanje brez pravih uspehov«. Dr. Vinko Zwitter pa v teh pogajanjih sploh nikjer ni sodeloval kot slovenski zastopnik. Po svojem študiju v Celovcu in na Dunaju je 1928 prevzel tajništvo Prosvetne zveze na Koroškem in je posegel v politično življenje šele v tridesetih letih, ko je po razpustu političnih strank dobila Prosvetna zveza med koroškimi Slovenci širši delokrog.

4.

Po »anšlusu« 13. marca 1938 je grozila koroškim Slovincem dvojna nevarnost: od leta 1931. naprej je bila edina popolnoma slovenska stranka na Koroškem (sicer sta bili dve tretjini Slovencev še gostiji pri nemški socialistični in liberalni stranki) v tesni zvezi s krščanskimi socialci, ki so bili na Koroškem poglavitna opora Schuschniggovega sistema, dasi tudi za to zvezo Slovenci niso dobili nobenih narodnostnih koncesij, kajti o narodnostnih vprašanjih je na Koroškem tudi v tem času odločal nacistični Heimattbund. S te strani jim je torej grozilo isto kakor vsem drugim odločnim nacističnim nasprotnikom v Avstriji. Zanje pa je bila nevarnost še večja: z anšlusom so namreč prišli na oblast najhujši slovenski nasprotniki, ki so od leta 1918.—1920. vodili boj za Koroško proti Slovincem in ki so vsa leta od plebiscita naprej smatrali vsakega Slovenca, ki se je izjavil za Slovenca tudi pri ljudskem štetju, za veleizdajalca in ki so gledali v vsem političnem delu koroških Slovencev zgolj jugoslovansko iredento.

Slovenci so torej po pravici pričakovali zaostreno protislovensko manjšinsko politiko na Koroškem. To so hoteli vsaj delno omiliti s tem, da so kot manjšina, ki ni imela pričakovati pomoči od nikoder iz inozemstva in tudi od tedanje Jugoslavije ne, izpovedali svojo lojalnost do nove države. Hoteli so s tem vsaj zavreti nadaljnje persekucije, ki so se začele takoj po anšlusu: že prve dni nove oblasti so zaprli nacisti enega izmed slovenskih političnih voditeljev, župnika Poljanca, ki so ga v zaporu zastrupili in je za posledicami zastrupljenja že nekaj mesecev zatem umrl.

Ker sta uvidela položaj in dobila tudi tak nasvet iz tedanje Jugoslavije, sta dr. Tišler in dr. Petek zagotovila novemu deželnemu glavarju lojalnost slovenske manjšine in tudi pozvala Slovence, naj ob plebiscitu po anšlusu glasujejo z »ja«. Povezala sta pa s tem glasovanjem zahtevo po enakopravnosti manjšine v kulturnem življenju. Kljub temu je bil pri plebiscitu odziv med Slovenci nekoliko slabši kot med koroškimi Nemci. Med slovenskimi občinami je prišla po ena »Führergemeinde« (kjer je bilo 100 % glasov »ja«) na 3.5 občine, med koroškimi nemškimi občinami pa na 2.1 občine; skoraj vsaka druga nemška koroška občina je torej dobila ta naziv.

Pa tudi to seveda ni prav nič pomagalo. Maier-Kaibitsch je svoj načrt izvajal ne glede na take ovire. Že v poletju 1938 so se avstrijskim ponemčevalnim sredstvom pridružili še nemški otroški vrtec, šole so bile popolnoma ponemčene, latinica in slovenščina sploh vrženi iz njih. Slovenci so bili v kulturnem pogledu odtlej navezani le še na samouk. Še preostale dvojezične napise v slovenskem delu dežele je bilo treba nadomestiti s samonemškimi. Razpuščena je bila cela vrsta slovenskih društev, drugim so s policijskimi sredstvi onemogočili delo. Z materialnim pritiskom (pri podporah itd.) so poskušali doseči, da bi posamezniki izstopili iz slovenskih prosvetnih organizacij, prepovedali so razne slovenske tečaje. Nacistični zločinci so oskrunili celo Poljančev grob. Oba ostala voditelja koroških Slovencev, Starc in Tišler, pa sta morala zapustiti deželo.

Vse to na Slovence v Jugoslaviji seveda ni ostalo brez močnega vtisa. Zato so sprejeli Nemce ob prihodu na Gorenjsko s puško v roki. Ko je Jugoslavija vojaško tako hitro propadla, so odšli mladi fantje rajši v gozd kot partizani, namesto na delo ali celo v vojsko za Nemce, ali pa v tujino, kamor so nacisti izganjali najzavednejše Slovence. Vsi Gorenjci so bili kot eden, vsak po svoje je pomagal partizanom, ki so že jeseni 1941 popolnoma obvladali deželo. Nemci

so sicer odgovorili na odporniški pokret s streljanjem talcev v velikih skupinah, s požiganjem naselij in s ponovnim izseljevanjem, pa vse je bilo zaman. Slovenci smo sicer mnogo trpeli, v zagrizenem boju za svobodo pa nismo odnehali.

Istočasno ko so začeli izseljevati Gorenjce in Štajerce, so nacisti začeli tudi z izseljevanjem koroških Slovencev in so postavili s tem krono stoletnemu načrtnemu nemškemu nasilju nad koroškimi Slovenci. Vsega skupaj so v teku vojske izselili okrog 700 do 800 rodbin (blizu 3000 ljudi), v načrtu pa so imeli izselitev sploh vseh zavednih slovenskih družin na Koroškem.

Koroški Slovenci so odgovorili na to z brezkompromisnim protinacističnim bojem: od leta 1942. naprej so se bili za svobodo slovenske Koroške slovenski partizani po vsej Koroški, povsod tod je tudi Osvobodilna fronta razpredla svoje obveščevalne mreže in je prvič po dolgem času spet ustvarila politično edinost med vsemi Slovenci ne glede na različne stranke, ki so jim prej pripadali. Okrog 2000 koroških Slovencev se je v partizanskih četah pod vrhovnim poveljstvom maršala Tita borilo do leta 1945. proti nacistom. Pri njih so bili kot zvezni oficirji tudi trije angleški majorji, leta 1944. pa so dobili koroški partizani v Črni posebno pohvalo od maršala Alexandra. Obratno pa nikjer drugje na Koroškem ni bilo nobene aktivne borbe proti nacizmu. Vsi tisti, ki so sedeli doma in se sedaj hvalijo s takim bojem, naj vedo, da so zamudili pravi čas za boj: na boj proti nacizmu so se spomnili šele, ko je Nemčija že kapitulirala, vse dotlej pa so mirno uživali naropane dobrrote, ki so jim jih delili nacisti.

Danes je koroških Slovencev (po slovenskem privatnem štetju iz leta 1934., ki ga potrjujejo tudi jezikovne označbe župnij in uradni podatki o jezikovni pripadnosti ljudskošolskih otrok) še vedno okrog 90 tisoč, t. j. okrog polovica prebivalstva v okviru slovensko-nemške narodne meje iz leta 1846., vštevši mesti Beljak in Celovec. To dokazujejo podrobne študije o razvoju prebivalstva na Koroškem v teku zadnjega stoletja. Sicer pa niti ne gre za te številke.

Sedanja vojska se je bila za osvoboditev človeka. Med bistvene znake demokratične svobode pa spada tudi svoboda kulturnega življenja, ki je neločljivo zvezana z narodnostno svobodo. Zato je treba osvoboditi vsa tista ljudstva, ki bi sicer prišli pod gospodarje, ki so jih v zadnjem času nasilno vladali, kljub formalno demokratičnim oblikam. In za: tak primer gre na Koroškem.

Osvoboditi je treba koroškega človeka; resnična demokracija ne more s sklicevanjem na gospodarstvo in sedanji mešani značaj dežele, ki je bil ustvarjen z nasiljem, pustiti tega ozemlja nemškimi gospodarjem. S tem bi namreč pritrdila k vsemu nasilju nad koroškimi Slovenci v preteklem stoletju. Roparju je treba iztrgati njegov plen. In v tem smislu pomeni koroško vprašanje eno od najglobljih preizkušenj demokracije pri nastajanju nove svetovne ureditve.

